

ПЕРЕДМОВА

Одним із найголовніших завдань сучасної освітньої політики є забезпечення якості освіти, адекватної темпам розвитку суспільства. Якісна освіта як складова суспільно-економічної діяльності лежить в основі розвитку будь-якої країни, а в період інформаційного суспільства стала базовою умовою конкурентоспроможності держав, їх національної безпеки, впливу на глобальні економічні і соціально-політичні процеси. Якість вищої освіти покладена в основу побудови як загальноєвропейського освітнього простору, так і систем освіти країн-учасниць Болонського процесу.

Мета освіти нині — створення такої її системи (за структурою, організацією та змістом), яка на основі національних надбань світового значення та усталених європейських традицій забезпечить підготовку фахівців, здатних здійснювати професійну діяльність на демократичних та гуманістичних засадах у системі суспільної праці для забезпечення розвитку інформаційно-технологічного постіндустріального суспільства, спроможних бути конкурентоспроможними на ринку праці, реалізовувати соціальну політику як пріоритетну функцію держави, що спрямовується на розвиток та самореалізацію особистості, задоволення її освітніх і духовно-культурних потреб. При цьому акцент робиться на універсальності підготовки випускника, його адаптованості до ринку праці.

На сучасному етапі розвитку суспільства величезною є роль правових знань як найважливішої компоненти особистісного та соціального розвитку. Як і в освіті загалом, у викладанні дисциплін правничого циклу відбувається удосконалення, суть якого полягає у зміні парадигми формування змісту освіти — перехід від знаннєво-орієнтованого підходу до діяльнісного особистісно-орієнтованого.

Фундаментальне значення у підготовці сучасного фахівця-правника має система знань історико-правового спрямування, складові якої забезпечують наукове підґрунтя, методологічну базу та фаховий інструментарій для вивчення галузевих і міжгалузевих напрямів юриспруденції та підготовки фахівця-правника. Саме суспільно-історична практика породжує об'єкт пізнання, висуває його на перший план для подальшого теоретичного осмислення, зокрема, проблеми джерел права, діалектики правової діяльності та правових відносин як форми і результату цього різновиду соціаль-

ної діяльності. Вивчення генези, становлення, розквіту і занепаду держави і права в певних цивілізаціях сприяє формуванню загальної і професійної культури правника. Воно, насамперед, дозволяє зрозуміти, що існування певних державно-правових інститутів історично обумовлене, залежить від рівня розвитку суспільства та правової культури населення конкретного регіону.

Теоретичне і практичне значення навчальної дисципліни “Історія держави і права зарубіжних країн” полягає у можливості на основі ґрунтовного вивчення державно-правового досвіду країн і народів світу, здобутого у різні історичні періоди, глибше пізнати державно-правові реалії сучасності. Також її вивчення дає можливість здобути необхідні знання щодо здійснення економічних реформ, демократизації політичного життя суспільства і охорони прав громадян, прогнозувати подальший розвиток держави і права як в Україні, так і за її межами.

Навчальний процес є цілісною системою професійної підготовки на основі широкого використання інтегрованого підходу, синергетичних зв'язків тощо. Кінцевим результатом освіти є здатність якісно здійснювати систему функцій в процесі особистісної та суспільноорієнтованої діяльності. Готовність і спроможність фахівця до такої діяльності визначається системою компетенцій випускника навчального закладу, що включає не лише традиційно визначувані знання, уміння та навички, а й формування ціннісно-мотиваційних ставлень і проектування на їх основі особистісної та суспільнозначущої діяльності*.

Радою Європи прийнято визначення *ключових компетенцій*, якими “повинні володіти молоді європейці”, включно серед них спеціальні і професійні компетенції в межах навчальної дисципліни**. Результатами вважаються набори компетенцій, що включають знання, глибину усвідомлення й навички особи, яка навчається. Діяльнісний принцип організації правової освіти дозволяє через спостереження та аналіз, порівняльно-історичний і формально-юридичний методи, моделювання правових явищ і процесів у правотворенні та правозастосуванні виробляти необхідні компетенції

* Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / Під заг. ред О.В. Овчарук. — К.: “К.І.С.”, 2004. — 112 с.

** Вища освіта України і Болонський процес / Степко М.Ф., Болюбаш Я.Я., Шинкарук В.Д., Грубінко В.В., Бабин І.І.; за ред. В.Г. Кременя. — Тернопіль: Вид-во «Навчальна книга — Богдан», 2004. — 382 с.

у фахівця. Враховуючи зазначені позиції, автором на основі компетентнісного підходу та розробленої програми навчальної дисципліни “Історія держави і права зарубіжних країн”^{*} запропоновано систему компетенцій при вивченні цієї дисципліни (таблиця 1).

* * *

Навчальний посібник підготовлений для студентів-юристів усіх форм навчання та всіх, хто цікавиться проблемами історії держави і права. У посібнику сконцентровано, зібрано і систематизовано провідні надбання вітчизняної та зарубіжної історико-правової науки, джерела права, наукові розробки з окремих проблем. Видання є спробою автора максимально вичерпно та водночас доступно викласти складні проблеми становлення і функціонування суспільно-економічних структур, державно-правових систем у різних країнах і регіонах світу у різні історичні періоди.

В основу посібника покладено матеріали курсу лекцій, що викладається автором студентам юридичного факультету Тернопільського національного економічного університету (цивільно-правова та господарсько-правова спеціалізації). З урахуванням специфіки підготовки юристів в економічному ВНЗ у посібнику окрему увагу приділено викладу соціально-економічних передумов розвитку державності і правових систем країн світу.

^{*} Грубінко А.В. Історія держави і права зарубіжних країн (навчально-методичні матеріали для студентів напряму підготовки 6.030401. “Правознавство” / Грубінко А.В. — Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. — 108 с.

Таблиця 1.
Система компетенцій з навчальної дисципліни “Історія держави і права зарубіжних країн” *

Культурні, соціальні, політичні	Загальнонаукові	Предметні, трудові, підприємницькі
1. Аналізувати та оцінювати найважливіші досягнення національної, європейської та світової правової науки і практики, орієнтуватися у цінностях та переконаннях сучасного суспільства щодо юридичних питань і проблем.	1. Визначати суттєві ознаки і тенденції розвитку найважливіших державно-правових явищ і процесів, що є в основі правотворення та правозастосування.	1. Причини (детермінаційна) – уміння виокремлювати чинники, значущі для виникнення, розвитку і регуляції стану тих чи інших правових явищ, процесів, державно-правових систем. 2. Хронологічна (динамічна) – уміння встановлювати і розуміти хронологічні межі існування державно-правових форм, виокремлювати їх етапи, характеризувати стан, динаміку і наслідки. 3. Просторова – уміння структурувати державно-правовий простір за особливостями організації, властивостей і функцій та орієнтуватися в ньому.
2. Співвідносити розуміння історичного становлення і сучасного стану правових явищ і процесів щодо політичних, економічних і суспільних процесів у різних країнах світу.	2. Порівнювати і співвідносити розуміння соціально-економічних, політичних, етнокультурних релігійних явищ і процесів щодо правотворення і правозастосування у різні історичні періоди.	4. Логічна – уміння аналізувати, пояснювати державні і правові факти, визначати основні тенденції, зв'язки та взаємовплив соціально-економічних, політичних, соціо- та етнокультурних, релігійних тощо явищ і процесів в історичній динаміці державно-правового простору, сучасній стадії його розвитку та прогнозувати (моделювати) його динаміку у майбутньому.
3. Застосовувати засоби і технології аналізу, порівняння та використання правових знань.		

* Грубінко А.В. Формування історико-правових компетенцій у майбутнього правника / А.В. Грубінко // Юридичний журнал. – 2009. – № 11. – С. 123–127.

4. Володіти загальною і спеціальною термінологією рідною та іноземними мовами, застосовувати навички мовлення та норми відповідної мовної культури, інтерактивно використовувати загальну і спеціальну інформацію історико-правового характеру.	3. Порівнювати особливості розвитку державно-правових явищ і процесів різної сутності та рівня складності і встановлювати відмінності (специфічність) між ними та комплексну взаємодію у формуванні цивілізаційних правових систем в історичному аспекті.	5. Інформаційна – уміння отримувати різними способами, включно шляхом дослідження, загальнонаукову, історичну і правову інформацію для того, щоб характеризувати та порівнювати динаміку державно-правових явищ і процесів на різних етапах їхньої генези.
5. Знаходити, описувати та порівнювати прояви правової поведінки людини і суспільства у різні історичні часи в різних соціокультурних системах.	4. Визначати основні елементи, характеризувати і порівнювати моделі державно-правових систем співвідносно з динамікою соціально-економічних, політичних, соціо- та етнокультурних процесів в їхньому історичному розвитку з метою удосконалення правотворення і правозастосування	6. Порівняльно-аналітична – уміння аналізувати конкретно-функціональні характеристики і стан державно-правових явищ, процесів і систем, порівнювати їх кількісні і якісні характеристики на різних етапах формування і розвитку та між собою.
6. Оцінювати діяльність історичних осіб, політичних, релігійних і громадських об'єднань, суспільних верств з точки зору забезпечення правової взаємодії.	4. Визначати основні елементи, характеризувати і порівнювати моделі державно-правових систем співвідносно з динамікою соціально-економічних, політичних, соціо- та етнокультурних процесів в їхньому історичному розвитку з метою удосконалення правотворення і правозастосування	7. Систематизуюча – уміння розрізняти властивості елементів державно-правових систем у їх взаємозв'язку, встановлювати ієрархічні взаємодії, структурно-функціональні співвідношення компонентів на всіх рівнях соціально-економічної, політичної і правової організації.
7. Визначати та характеризувати різні системи правових цінностей в їх історичному розвитку та їх вплив на розвиток суспільства і життя людей.	4. Визначати основні елементи, характеризувати і порівнювати моделі державно-правових систем співвідносно з динамікою соціально-економічних, політичних, соціо- та етнокультурних процесів в їхньому історичному розвитку з метою удосконалення правотворення і правозастосування	8. Моделююча – уміння моделювати структуру державно-правових систем на всіх етапах їх розвитку, визначати напрямки та швидкість розвитку процесів, що відбуваються в них, наслідки видозмінення (включно порушення) їх структурно-функціональної стійкості.
		9. Аксіологічна – формулювати версії й оцінки динаміки державно-правових систем та еволюції державо- і правотворчого процесів загалом, характеризувати і порівнювати вплив

8. Опановувати моделі правової культури (правової етики) та поведінки, стратегії кон-структивної правотворчої та правозастосовчої діяльності в умовах соціально-економічних, політичних, етнокультурних та інших відмінностей між на-родами, різноманітності світу і людської цивілізації в її істо-ричному розвитку. 9. Застосовувати навички право-вої культури, популяризувати та прищеплювати їх у професійній та громадській діяльності. 10. Застосовувати методи право-вого виховання, орієнтовані на систему індивідуальних, наці-ональних і загальнолюдських цінностей для розробки і реалізації стратегій та моделей по-ведінки й кар'єри.	соціально-економічних, політичних і соціо-культурних чинників, властивих тому чи ін-шому періоду розвитку цивілізації та в певний історичний час, на перебіг правотворення і правозастосування в цілому. 10. Практично-діялісна – застосовувати сучас-ні методи ретроспективного аналізу державно-правових систем, стану їх розвитку, стійкості та відповідності потребам особи і суспільства загалом, прогнозувати стандартні та ймовіріс-ні наслідки їх змін на всіх етапах формування і функціонування, виробляти рекомендації з прогнозування і регулювання політико-право-вого розвитку у напрямку забезпечення ефек-тивності правотворення та правозастосування в інтересах особи і суспільства. 11. Мовленнєва (репрезентативна) – форму-лювати усні та письмові повідомлення щодо виникнення, тлумачення і розвитку терміно-логічного апарату історико-правових знань на конкретних етапах їх формування, пред-ставляти результати навчання та навчально-дослідницької діяльності науковою мовою (чітко, стисло, зрозуміло, доступно та резуль-тативно) для успішного навчання професій-ної та громадської аудиторії. 12. Формуюча – визначати вплив історико-правових знань на становлення наукового світогляду та загальну правову культуру осо-бистості і суспільства.
---	--

Професійні

1. Розуміти причини та механізми виникнення, формування і розвитку, умов забезпечення стійкості державно-правових систем в різних соціально-економічних, політичних, соціо- та етнокультурних середовищах.
2. Застосовувати адекватні методи дослідження, створювати моделі процесів правотворення і правозастосування у певних державно-правових системах в їх історичному розвитку.
3. Уміти створювати програму вивчення та реалізовувати її щодо функціональної структури та динаміки історико-правових процесів і прогнозування їх розвитку.
4. Розуміти суть правотворення і правозастосування в конкретних державно-правових умовах співвідносно до характеру історичного процесу.
5. Уміти застосовувати критерії оцінки відповідності державно-правових систем характеру соціально-економічного, політичного, соціо- та етнокультурного, релігійного стану суспільства на певному історичному етапі розвитку цивілізації.
6. Самостійно робити висновки щодо ефективності, можливості практичного використання (історичної перспективності) державно-правових систем в цілому або окремих елементів їх структурно-функціональної організації в сучасному державо- і правотворенні.
7. Розуміти системність та різноваріантність державно-правових структур, багатовекторність їх розвитку і суджень про них, приймати та аналізувати пропозиції щодо їх вдосконалення.
8. Мати професійні незалежні знання та судження про цивілізаційні, загальнодержавні, регіональні проблеми правотворення та правозастосування з урахуванням соціально-економічної, політичної, соціо- та етнокультурної і релігійної специфіки.
9. Застосовувати співвідносно до потреб державо- і правотворчої практики загальноцивілізаційний та національний історико-правовий досвід, критично аналізувати його та пропонувати соціальнозначущі зміни до нього.
10. Вміння здійснювати професійну, дослідницьку та просвітницьку діяльність у сфері історико-правових знань.

Навчальний матеріал побудований за регіонально-цивілізаційним (розгляд основних тенденцій розвитку держави і права країн за регіональною і цивілізаційною належністю), історико-хронологічним (виклад матеріалу у хронологічній послідовності), проблемно-правовим та порівняльно-правовим підходами. Два останні передбачають зосередження уваги на вузлових проблемних питаннях і явищах розвитку державно-політичних, державно-правових та господарсько-правових систем. Наведено найбільш яскраві приклади (типи) державно-правових систем ключових регіонів світу, що історично визначали і нині визначають основні тенденції розвитку держави і права або мали безпосередній вплив на формування державності і права України у різні періоди її історії (Росія, країни Центрально-Східної Європи).

Структура матеріалу посібника передбачає його поділ на теми, що складаються з таких частин: 1) *теоретичні питання* (виклад змісту основних питань, що виносяться на обговорення із використанням схем і таблиць для кращого засвоєння матеріалу); 2) *словник* термінів і понять (додаткова інформація для кращого засвоєння студентами матеріалу), розміщених впродовж тексту і виділених курсивним шрифтом; 3) *практичні завдання*: питання для самоконтролю (мають на меті перевірити глибину засвоєння та узагальнити опрацьований матеріал, містять проблемні завдання); “доповніть речення”; творчі завдання (заповнення і складання логічних схем і таблиць); “розв’яжіть задачі” (вирішення правових казусів-фабул на основі опрацювання тексту пам’ятки права, розміщеної наприкінці теми); “дайте відповідь на тестові завдання”; 4) *література* до кожної теми (спрямована на додаткове опрацювання теоретичних питань, включає монографії, підручники і посібники, матеріали наукової періодики, довідкову літературу і хрестоматії); 5) *першоджерела* (витяги з текстів пам’яток права і чинних нормативних актів). Таке структурування і наповнення тем посібника, різноманіття дидактичних завдань репродуктивного та конструктивно-творчого характеру дають змогу ефективно засвоїти великий за обсягом і насичений матеріал, отримувати системні знання і навички їх практичного застосування.

Сподіваємося, що цей навчальний посібник допоможе студентам та усім бажаючим пізнати глибини формування і розвитку державно-правових систем у різних країнах та регіонах світу від найдавніших часів до сьогодення. Лише ґрунтовний аналіз минулого з виходом на сучасність дає можливість осягнути перспективи майбутнього.

ТЕМА 1

Предмет, завдання, методологія науки і навчальної дисципліни

Теоретичні питання

1. Предмет і завдання історії держави і права зарубіжних країн.
2. Місце навчальної дисципліни “Історія держави і права зарубіжних країн” у системі юридичних дисциплін.
3. Історія формування та методологія науки і навчальної дисципліни.
4. Періодизація історії держави і права. Джерела вивчення дисципліни.

1. Предмет і завдання історії держави і права зарубіжних країн

“Історія держави і права зарубіжних країн” є самостійною наукою і навчальною дисципліною історико-теоретичного циклу, обов’язковою в системі юридичних наук та юридичної освіти, в межах якої досліджується процес становлення і розвитку держави і права країн світу в різні періоди історії. Її особливістю є творче поєднання сфери дослідження, методологічних підходів та завдань двох самостійних сфер наукового знання — *історії* та юриспруденції, а широта розгляду проблем, пов’язана із специфічним географічно-просторовим, хронологічним, змістовим (історичним і теоретико-юридичним) наповненням, ставить її на чільне місце серед фундаментальних правових навчальних дисциплін у системі підготовки кваліфікованого сучасного фахівця-правника.

Вивчення минулого країни має велике загальноісторичне значення. Адже історична та історико-правова наука, вивчаючи і узагальнюючи досвід минулого, допомагає пізнати й використовувати закономірності суспільного розвитку, уникнути повторення помилок у майбутньому. У цьому полягає головне завдання науки та

навчальної дисципліни “Історія держави і права”. Вивчення історії держави і права зарубіжних країн дозволяє зрозуміти загальні закономірності державно-правових систем в їх історичній еволюції.

На відміну від загальної історії, історико-правові науки не досліджують суспільство в цілому. Вони вивчають історичні процеси розвитку складної системи державно-правових інститутів. Історія держави і права зарубіжних країн оперує безліччю фактів конкретних подій політичного життя, діяльності держав, урядів, партій, суспільних верств та інших соціальних інститутів. Проте вона не є простим набором знань про минуле держави і права. Конкретно-історичні закономірності розвитку держави і права мають свою специфіку порівняно із закономірностями розвитку суспільства, бо держава і право займають в ньому особливе становище, володіють відносною самостійністю.

Історія держави і права вивчає політичні та правові інститути від найдавніших часів до нинішнього дня, а тому органічно поєднується з діючим правом. Історію держави і права цікавлять конкретні політичні і правові явища, але насамперед вона досліджує фактичний матеріал для встановлення міжгалузевих закономірностей, для показу загальних поступальних тенденцій розвитку держави і права.

Таблиця 1.1.

Предмет “Історії держави і права зарубіжних країн” (дефініції)

Українські вчені	
Глиняний В.П.	процес виникнення, утворення і розвитку держави і права у певній конкретній історичній обстановці у кожній окремій країні в порядку хронологічної послідовності
Бостан Л.М., Бостан С.К.	конкретні процеси виникнення і розвитку державно-правових інститутів і явищ, що розвиваються в хронологічній послідовності та проявляються в певному історичному просторі (зарубіжні країни)
Макарчук В.С.	загальні закономірності та специфічні риси походження держави і права як в цілому, так і у певних регіонах та країнах, сутність та особливості форми держави і права, їх розвиток і функціонування, занепад і загибель одних держав та державно-правових систем і заміна їх іншими